

Uluslararası Bakalorya Diploma Programı Uzun Tezi

Türkçe A

AYDAKİ ADAMIN AYDIN BUNALIMI

Sözcük Sayısı: 3606

Araştırma Konusu: Nazlı Eray'ın "Aydaki Adam Tanpınar" isimli yapıtında "aydın bunalımı" kavramının işlenmesinde odak figür Ahmet Hamdi Tanpınar'ın ve anlatıcının işlevi

İÇİNDEKİLER

1.GİRİŞ.....	3
2. GELİŞME.....	5
2.1 DOĞU-BATI MEDENİYET ÇATIŞMASI VE AİDİYET SORUNU..	5
2.2 YABANCILAŞMA.....	7
2.2.1 EKONOMİK NEDENLER	8
2.2.2 SOSYO-KÜLTÜREL NEDENLER.....	9
2.2.3 ZAMANA AİT HİSSEDEMEME	9
2.3 GEÇ KALMIŞLIK	11
2.4 AŞK KAVRAMI.....	13
2.5 AYDIN BUNALIMIN YANSITILMASINDA ANLATICININ İŞLEVİ: YAPITTA ÇOK BOYUTLU ZAMAN.....	14
3. SONUÇ.....	18
KAYNAKÇA.....	19

AYDAKİ ADAMIN AYDIN BUNALIMI

1. GİRİŞ

Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında öykü ve roman merceke altına alındığında on yıllık süreçler halinde işlenen konuların belirli başlıklar halinde toplanabildiği görülmektedir. Bu konular, “milli mücadele ve sonrası” “köy gerçekliği” “köyden kente göç”, Almanya’ya göçün yoğunlaştığı dönemde “köy-kent kültürü/çatışması”, “Doğu-Batı çatışması,” Batılılaşmanın yanlış algılanması” “siyasi olayların toplum ve bireye etkisi” biçiminde sınırlandırabilmektedir.¹ Bu konuların öykü ve romanda “aydın sorunsalı”nın da sıklıkla işlendiği bilinmektedir. Bu konuyu yazdığı makalelerde tartışan, yazdığı kurgusal metinlerde işleyen ve gerçek bir insan olarak Ahmet Hamdi Tanpınar’ın bu tezde konu olarak işlenmek istenmesinin nedeni, onun bu kavramla çok boyutlu ilişkisidir. Bununla birlikte ona dıştan bakan, odak figür olarak onu merkeze alarak yazarı biraz gerçek biraz düşsel bir biçimde sorgulayan Nazlı Eray, *Aydaki Adam* Tanpınar adlı romanıyla incelenmek açısından daha ilginç bulunmuştur. Bu incelemede amaç, Tanpınar’ın aydın bunalımının hangi kavramlar aracılığıyla yansıtıldığını ortaya çıkarmak ve bu noktada anlatıcının işlevini sorgulamaktır. Araştırma öncesinde Tanpınar’ın yapıtlarında Doğu-Batı ve aydın meselesini sorgulayan bilimsel çalışmalara rastlanmakla birlikte Nazlı Eray’ın söz konusu yapıtına ilişkin tez çalışması, makale gibi kaynaklara ulaşılmamıştır.

¹ Bu bilgiler, Olcay ÖnerToy’un Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında Öykü ve Roman adlı kitabının internet yayınından edinilmiş, çıkarımında bulunulmuş, doğrudan alıntı yapılmamıştır.

(http://www.kusluktayazarlar.com/ekitap/Cumhuriyet_doneminde_roman.pdf)

Cumhuriyet Dönemi Türk edebiyatında “aydın” kavramının, Anadolu insanı ile yaşam tarzı, düşünce sistemi, dünya görüşü gibi açılardan farklı, çoğu zaman idealize edilmiş sanatçı figür olarak betimlendiği görülebilir. Söz konusu aydının, Doğu kültürünün görece yozlaşmış sistemine başkaldıran, yenilikçi, sorgulayan ve “Batılı” yaşam tarzına dönük, hem edebi hem politik kişilikler olarak okuyucuya tanıtıldığı durumlar ile karşılaşılabilir. Cumhur Aslan bu durumu şöyle açıklar: “*Türk aydınları paradigma değişimi anlamında toplumsal hızlı dönüşümler ve radikal değişimler nedeniyle, düşünsel olarak ciddi sayılabilecek dönüşümleri yaşamışlardır. Türk aydını içinde yer aldığı sistem içinde huzursuz, mutsuz aydındır; sürekli arayış içindedir.*” (Aslan 2011, 32)

Aydın bunalımı, Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılma sürecinden bu yana, milletin ve devletin geri kalmışlığına seyircilik edip, “Doğu”yu ret ve “Batı”yı kabullenme ile gelişen, aydın ahlakı kapsamında tartışılan bir kavram olarak görülebilir. Doğu-Batı çatışması bireyi melankoliye ve toplumdan uzaklaşmaya götüren yoğun bir iç çatışma olarak betimlenebilir. Cumhur Aslan bu durumdan şöyle söz etmektedir: “*Aydın, bugüne ait olmaklık içinde sürekli kendisine uygun gelecek düşünsel/eylemsel arayışlarını farklı paradigmlar kapsamında sürdürür.*” (Aslan 2011, 32) Buna bağlı olarak yaşamın sorgulanması öne çıkan olgulardandır.

Darülfünun-ı Osmani’nin Edebiyat Fakültesi’nden mezun olan Ahmet Hamdi Tanpınar, simgelere yer vermesi, yapıtlarında ulaşmaya çalıştığı kusursuzluk ve estetik unsurlara önem vermesi ile Batıdan edebiyatında etkilendiği gibi, günlüklerinden anlaşılacağı üzere Batının yaşam tarzına karşı da bir özlem ve yakınlık duymaktadır.

Nazlı Eray'ın yapıtındaki aydın bunalımı, hem kurmaca gerçeklikte yeniden hayat bulan Tanpınar'da hem de günümüzde yaşadığı anlatılan anlatıcı figürde görülmektedir. Bu figürlerin yaşadıkları bunalım, geç kalmışlık ve geçmişe hasret açısından belirgin bir koşutluk göstermektedir. Bunun yanı sıra, Tanpınar'ın günlükleri incelendiğinde, onun bu kavramdan doğan çatışmayı çok yoğun yaşadığı ve ayrıntılı biçimde not ettiği görülmektedir. Bu sebeple, konunun Tanpınar'ın bakış açısından incelenmesi, aydın bunalımı kavramının anlaşılmasında uygundur.

Tanpınar'ın aşk hayatında, günlük yaşamında ve düşüncelerinde “Avrupa” algısı bir ideal konumundadır. Avrupa bir yerden çok bir fikir olarak betimlenmekte ve her zaman üstün kültür olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda Nazlı Eray'ın “Aydaki Adam Tanpınar” adlı yapıtında, Tanpınar'ın aydın bunalımı başlığı altında içinde büyüyen Doğu-Batı çatışması ile beraber bunu takip eden Batılı ve Doğulu aşk olgusu yapıtın ana temalarını oluşturmaktadır. Aşk kavramı, Tanpınar'ın okuyucuya tanıtılmasında öne çıkan etmenlerden biridir. Tanpınar'ın aydın bunalımı ile koşut şekilde adı belirtilmeyen anlatıcı figürün de Tanpınar hayranlığı ile gelişen onun görüşlerini anlama çabası ve bu serüvende geçmişi ile yüzleşmesi de bu temalar ile iç içe işlenmiştir. Bu temaların etkili ve çok yönlü işlenmesinde ise çok boyutlu zaman anlatımının kullanılması, yapıta derinlik katmıştır. Çizgisel ilerlemeyen ve sıçrayışlar ile okuyucuya sunulan zaman olgusu, anlatıcı figürün Tanpınar'ı anlama sürecinde ve okuyucunun Tanpınar ile tanışması sürecinin dönem koşullarına uygun olarak sağlanmasında mühim bir işleve sahiptir. Olağanüstü unsurların işlenmesinde de çok boyutlu zaman, zamanda yolculuk kavramının okuyucuya tanıtılmasında kullanılmıştır.

2. GELİŞME

2.1 DOĞU-BATI MEDENİYET ÇATIŞMASI VE AİDİYET SORUNU

“Doğu” kùltürü, dönemin İslam kùltürü ve Orta Doğu yaşam tarzı ile özdeşleştirilmiş biçimde toplum kavramını merkezileştirmiş, ve edebiyatta geleneklerini özümlemiş bir medeniyet yapısı olarak değerdendirilebilir. Doğu kùltüründe büyüyen aydın sorunsalı ise bu medeniyetin özelliklerine tepki olarak yenilikçi olma, gelenekleri kırmaya eğilimli olma ve Doğu yaşam tarzının örf ve adetlerine bağlı kalma olgusunun dışına çıkma doğrultusunda evrilmiştir. “Aydaki Adam Tanpınar”da da, yapıtın bel kemiklerinden biri konumundaki anlatıcı kişinin bulduğu Tanpınar günlüklerinden yola çıkılarak onun kendi içinde yoğun ve her yönüyle yaşadığı bu kùltürel çatışma ele alınmıştır. Bu çatışmanın en yoğun görüldüğu noktalardan biri, Tanpınar’ın ömrünün özünü oluşturan edebiyat alanında ortaya çıkar. Günlüklerinden okunduğu kadarıyla Tanpınar, Avrupalı yazarlardan etkilenmiştir. Etkilenmekten öte, Dante gibi isimlerin sözlerini yaşam felsefesine dönüştürme safhasına gelmiştir. “*Dün akşam ve bugün Flaubert ve Proust okudum. Dante’nin bir cümlesi: “Bir şeyin resmini yapmak için evvela olmak gerekir.”*”(Eray 68) Tanpınar, sanatçının, yaptığı sanatla bir olması gerektiğini düşünür. Edebiyatına yakın olması, ihtiyarlığında ve fakirliğinde ihtiyaç duyduğu önemli arzularından biridir.

Dönemin Türkiye’inde edebiyatı tekdüze ve acemice bulan Tanpınar’ın amacı popüler kùltürün bir parçası olabilmektir. “*Herkesin Samet ve Zorlu’ya bir hıncı var. Hemen herkes fazla dövüldüklerini hikâye ediyor ve mesut oluyorlar...*” (68) Yüzeysel edebiyata ve sanata kendini veremeyen Tanpınar’ın bunalımı bu noktada yoğunlaşmaktadır. Tanpınar Avrupa’da değildir. Onun arzularını anlayan yoktur fakat kendisine de bulunduğu yer ve zamanın koşullarını kabul ettirememektedir. Doğu-Batı arasında kalmışlık ve bununla daha da yer eden aidiyet sorunsalı, Tanpınar’a kayıp

olduğunu hissettirmektedir. *“Zaman ‘circle’inin dışında kaldığımı zannediyorum. Bazen bir musiki parçası, benzer bir şey ile ömrümün bir tarafı geliyor.”* (68) Bulunduğu yer ve zamanda kendini bulamayan Tanpınar, hem topluma hem de kendine yabancılaşmaktadır. Bunun kökeni ise bir türlü kendini kabul ettiremediği Doğu camiasıdır. Tanpınar, kendini kabul ettirememesinin ve sanatına karşı edebiyat camiasının kayıtsızlığının ona hissettirdiklerini “sükût suikastı” olarak dile getirmektedir.

Sanatı dışında, Avrupalı hayata karşı içten özlem duyduğu da yapıtta anlatıcı kişi ağzından ve günlüklerinden anlaşılmaktadır. Özellikle öne çıkan bir unursa ‘Paris hülyası’dır. *“Tanpınar’da Paris hülyası...vardır. Elli iki yaşında Paris’e gittiğinde, yosmaları, müzikholleri ve rengarenk gece hayatı önüne serilen Paris’in içine giremez.”* (207) Anlaşılan odur ki, hülyası ile kendini avuttuğu Paris için Tanpınar geç kalmıştır. Tanpınar hayalini kurduğu ve ait olduğunu düşündüğü Batı medeniyeti tarafından da reddedilmiştir. Artık kendi içinde yaşadığı çatışmanın ortasında kalmıştır. Bu arada kalmışlık, Tanpınar’ı ömrü boyunca takip eder. Hatta bu his onun kişiliğinin bir parçası haline gelmiştir. *“Bilhassa şark garp meselesi üstünde çok ısrar ettim.”* (197)

2.2 YABANCILAŞMA

Aydaki Adam Tanpınar’da aydın sorunsalının en tipik örneklerinden biri de Doğu-Batı medeniyet çatışması ve aidiyet sorunu ile iç içe işlenmiş yabancılaşma sorunsalıdır. Monolog ve bilinç akışı anlatım teknikleri özellikle anlatıcının duygu dünyası, yaşadığı aydın bunalımını ve yabancılaşmayı vurgulayacak şekilde kullanılmıştır. Bunun

yanında ekonomik ve sosyo-kültürel sebeplerden kaynaklanan, Tanpınar'ın kendi benliğinden uzaklaşma süreci de betimlenmiştir. Bu çerçevede, yabancılaşma “Aydaki Adam Tanpınar” isimli yapıtta üç yönden incelenebilir.

2.2.1 EKONOMİK NEDENLER

Yapıtta Tanpınar'ın ekonomik kaygıları ve bu kaygılarla gelen sağlık ve psikolojik sorunları sıklıkla dile getirilmektedir. Fakat bu ekonomik krizle gelen en büyük eksi, Tanpınar'ın hayallerini gerçekleştirememesi ve belki de potansiyelini tamamiyle dolduramamasından kaynaklanan kendinden soğumasıdır. Hatta bu para sıkıntısı aklını öylesine ele geçirmiştir ki, en mesut anlarında bile yoksulluğu beyninin bir köşesinde gömülür. 2 Temmuz 1956'da günlüğüne şu kelimeleri yazmıştır: “*Mesut hadiselerle sevinmek imkanını bulamadım çünkü para meselelerinin krizine geldi*” İşte tam da bu sebepten Tanpınar gerçek benliğini yaşamaktan yoksundur. “*Neden bu yıldız altında doğdum? Daha derin şeyler yok mudur bu hayatta?*” (54) Bu hayatta kendini daha büyük işler yapmaya adamaya hazır olan Tanpınar'ın önünde ne fırsat vardır ne de bu fırsatları hayata geçirebilmesine yetecek büyüklükte maddi kaynak. Bu iç krizi içmeye vuran Tanpınar daha sonra “lüzumsuz” diye değerlendirdiği asabiyeti ve “sinir buhranları” yüzünden de kendinden tiksilmeye başlamıştır. “*Hepsinde beni kendimden iğrendiren bir şey var. Hepsinde kendim değilim. Bir başkasıyım. Hiç olmadığım bir başkası. Ya da ikisi birden*” (126) Aklında şekillendirdiği edebiyat aşığı, Avrupa fatihi ve yenilikçi Tanpınar'dan uzak, depresif, fakir ve Avrupa hayalinden çok uzak, Ahmet Hamdi benzediği bu kişiyi kendi gibi görmeyi reddetmektedir. Aynı şekilde 24 Mart 1959 Tanpınar günlüğüne “*Çocukluğumda, gençlik yıllarımda bu 'intime poésie'yi*

tadarken, bir gün evsiz kalacağımı hiç aklıma getirmemiştim.” (126) yazarken olacağını düşündüğü kişiden uzaklaşırken, olduğu kişiye de yabancılaşmıştır.

Tanpınar ekonomik krizi sebebiyle öyle bir zirveye ulaşmıştır ki, para kaygısı aklının bir köşesini yerken kendi düşüncelerine yer bulamaz. “...*Kafam bir azap makinası. Karasızlık bütün çanlarını çalıyor. Borçlar Sofokles’in Orfe’yi parça parça yapacak köpekleri gibi etrafımı almışlar... İçimde de onlar.*” (183) Parasızlık ve sefillik Tanpınar’ın düşüncelerini bulandırmaktadır.

2.2.2 SOSYO-KÜLTÜREL NEDENLER

Doğu-Batı çatışması ve toplum ideolojilerinde kendine yer bulamamasının yanı sıra Tanpınar sosyal yaşamdan da adım adım uzaklaşmaktadır. Özellikle kültürel çatışma ile sıkı sıkıya işlenmiş olan toplumdaki soyutlanma, Tanpınar’ın parasızlığı ile de son derece ilişkilidir. Sosyal hayattan uzaklaşmasının temel sebebi, Adalet Cimcoz gibi çok tanınmış bir sosyete üyesine borcunu ödeyememesidir. Edebiyat camiasından çekilmeye başlayan Tanpınar, Doğu edebiyatı diye değerlendirdiği edebiyatın ucuzluğundan, sığlığından ve basitliğinden bıkmış, toplum sabitlerine kızgındır. Bu nokta, tezin Doğu-Batı medeniyet çatışması başlığı altında ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

2.2.3 ZAMANA AİT HİSSEDEMEME

Hem toplumdaki sıyrılmaya hem de kendinden soğuma noktalarının bir arada ve çok yoğun olarak gözlemlendiği yapıtın en can alıcı kesitlerinden biri Tanpınar’ın söz konusu dönemde kaleme aldığı “Ne İçin deyim Zamanın” şiiridir. Bilinç akışı anlatım tekniği şiirin tamamında etkili biçimde kullanılmıştır. Günlüklerinde bulunan bu şiir, anlatıcı

figürün kendini ve Tanpınar'ı anlaması çerçevesinde yapıtın kırılma noktalarından biridir. Şiir, anlatıcı figür ile Tanpınar arasında bir bağ kurulmasında önemlidir çünkü yapıtta anlatıcı figürün de zamanın farklı kesitlerinde -geçmiş, gelecek- kaybolduğundan bahsedilmektedir. Geriye dönüş tekniğinden bu noktada yararlanılmıştır. *“Alaboz gecenin içine daldım. Kendimden geçiriyor beni. Gençliğim mi acaba bu alaboz gece?”* (220) Bu aidiyetsizlik değerlendirildiğinde Tanpınar ve anlatıcı figürün başlarından geçenlerin iç içe anlatılması daha derin bir anlam kazanmıştır.

“Ne içindeyim zamanın, ne de büsbütün dışında” (197) der Tanpınar. Belki hayatı boyunca yaşadığı sıkıntılarının, aşksızlık ve yoksulluğun ve sükut suikastının onu getirdiği yer burasıdır; her yer ve hiçbir yer, zamanın içi ve zamanın dışı. Yabancılaşmanın özü bu dizelerde öne çıkmaktadır. *“Yekpare geniş bir anın, parçalanmaz akışında.”* (197) Tanpınar zamanı dışarıdan izlemektedir. Her ne kadar dıştan baksa ve içine girmese de hiçbir canlı zamanın akışından ve zaman kavramından kurtulabilecek kapasiteye sahip değildir. Bu akışın “parçalanamaz” yani içinden çıkılmaz bir akış olduğunun farkında olan Tanpınar bunu kabullenerek bu akışa seyirci kalmıştır. Zamanın dışında kaldığını düşünmesi Tanpınar'ın yaşamın kendisine yabancılaşmasının göstergesidir.

“Bir garip rüya rengiyle, uyumuş gibi her şekil” (197) Tanpınar'ın puslu ve para kaygısıyla kararmış düşünceleri adeta bir rüya gibi belirsiz, anlık ve karasızlık içindedir. Aklında oluşturduğu kendine ve dünyasına dair hiçbir plan ve “şekil” eldekine uymamaktadır. Hayalleri ve planları uyku halindedir. *“Rüzgârda uçan tüy bile benim kadar hafif değil.”* (197) Tanpınar zamanın içinde süzülmekte olduğunu bu

kelimelerle satırlara dökmüştür. Yaşamındaki sayısız soruna rağmen kendini tüy kadar hafif görmesi bir zıtlığa da işaret ediyor olabilir. Kutupluluk kullanılmıştır. Bahsedilen hafiflik, boş vermişlik ile gelen kayıtsızlığa ve umursamazlığa tekabül etmektedir. “Başım sükutu öğüten uçsuz bucaksız değirmen, içim muradına ermiş abasız, postsuz bir derviş.” (197) Şair öylesine umutsuzca dertli bir haldedir ki aklının içinde sessizliğin elde edildiği bir an yoktur. Baş, her türlü sessizliği ve huzuru adeta “öğüten” bir değirmendir. Fakat kişilik çatışmasına işaret eden bir zıtlık daha göze çarpar. Her ne kadar dertli bir başa sahip olsa ve acı çekmeyi benimsemiş bir kişiye dönüşmüş olsa da içi huzurludur. Aklın ve kalbin zıtlığı kutupluluk anlatım tekniği ile vurgulanmıştır. Benliği ile yaşadığı bu temassızlık, kişilik çatışması olarak kelimelerine yansımaktadır. “Kökü bende bir sarmaşık olmuş dünya.” (197) Tanpınar dış dünya gerçekliklerinden uzaklaşarak kendi karışık ve siyah dünyasına kapanmış haldedir. Bu dize ile giriş kısmında bahsedilen aydın figürünün “sistem içinde huzursuz, mutsuz, sürekli arayış içinde” olduğu görülmektedir.

2.3 GEÇ KALMIŞLIK

Devamlı olarak aydın bunalımı kavramı ile iç içe işlenen temalardan bir diğeri de geç kalmışlık duygusudur. Özellikle Avrupa hülyası üzerinden ele alınan bu tema ile okuyucu Tanpınar’ın gençlik yıllarında ve rüyalarında kendi için tasarladığı hayata bakma fırsatı bulur. Yaşlılığı ilerledikçe ve borçları arttıkça Tanpınar yaşamın akıp gitmekte olduğunun ve daha büyük işler yapmak için yaratıldığını düşündüğü benliğinin işlevsizliğinin farkına varmaktadır. Bu yapıtta “Nihayet Paris’e gittiğinde...hastadır. Nereye gitse yaşlılık peşinden gelir. Geç kalmışlık duygusu içini kemirir, çevredeki genç kadınları gördükçe yaşlandığının...bilincine varır.” (207) şeklinde belirtilmiştir. Tanpınar kaçırdığı güzel günlerin ve fırsatların son derece

bilincindedir. Onu aydın kılan ve bu başlığı ile gelen yetişememe hissini de onda yer etmesini sağlayan bu derecede uyanık olan bilincidir. 8 Ekim 1960'da günlüğüne yazdığı bu kelimeler ile ihtiyarlığa olan nefretini kusmuş, hayatını düzene sokamayacağıının ağır farkındalığına bir daha varmıştır: “...*Yorgunum. Artık uykularım beni dinlendirmiyorlar. Hiçbir şeye muvaffak olamıyorum. Dağılma. İhtiyarlık, bir yığın imkânsızlık.*” (213)

Zamanın akışının bu denli farkında olması Tanpınar'ı melankoliye iten etkenlerdendir. Bu noktada görelî zaman görüşünün izlerini de taşımaktadır yapıt. Aydın bunalımı kavramına bağılı olarak Tanpınar dönemin toplumundan sıyrılarak hayatına ve akıp geçen zamana adeta dışarıdan bakabilmekte ve değerlendirmesini yapabilmektedir. Zaman saatler ve yıllardan öte bir birim ile ölçülmektedir ve bu birim sabit değildir. Zamanın akışı hız değiştirmektedir. Gençlik yılları gereğinden fazla hızlı geçerken şimdi günler, yıllar gibi gelmektedir Tanpınar'a. Kaçırıldığı fırsatlar, yoksulluğu ve gençlik yıllarının Avrupa'dan uzak geçişinin verdiği boşluğun düşünceleri ile yoğrulmaktadır Tanpınar. Dönemin geleneksel bir yaşam sürdüren halk kesiminin düşünsel konumu ve bu konum itibarı ile bahsedilen seviyede bir bilince ulaşamaması göz önünde bulundurulduğunda, Tanpınar'ın bu denli düşünceler ve bu sebeplere dayanan bir melankoli ve bunalım içinde bulunması, geç kalmışlık ve bunun farkındalığı ile gelen aydın bunalımına yapıtta gösterilebilecek en belirgin örnektir.

Tanpınar'ın ekonomik durumu da hesaba katılınca, sağlık ve hatta yemek gibi hayati ihtiyaçlar ve muhtaçlık içerisinde dahi bu kapsamda geçmişi ve zaman kavramını merkez alan bir bunalıma girmiş olması, bilincin yaşamsal ihtiyaçları bastırıldığı görülür. Bu sebeple ve günlüklerin Tanpınar'ın son yıllarında yazılmış olmasından dolayı geç kalmışlık teması yapıt boyunca kesintisiz işlenmiştir.

Tanpınar ile benzer olarak anlatıcının yabancılaşma süreci, okuyucuya onun yaşadığı bunalım hakkında fikir vermektedir. Her an başka bir zaman diliminde gezinen anlatıcı, uykuya dalmadan önce kendi gölgesinden korkar. Bu iç gerçekliğinde yaşadığı yabancılaşmaya örnektir. Hislerinden, içinde geçmişten kalan boşluktan korkmasıysa bunun asıl sebebidir. Özellikle anlatıcının babası ile ilişkisi bu noktada belirleyicidir: *“O yıllarda yaptığım, hayatımla ilgili bazı hataları geri döndürmek istercesine debeleniyordum. Dönüş yok. Dönüş yok. Kurtulamıyorum bu vicık vicık ağın içinden.”* (275) *“Niçin sevgini esirgedin benden son yıllarda? Seni bazen rüyalarımda görüyorum.”* (248) Tanpınar için Avrupa hayallerinin yarattığı hayal kırıklığında görülen geç kalmışlık acısı, anlatıcıda babası ve geçmişinin onda yarattığı geçmişi değiştirememeye etrafında oluşan geç kalmışlık ile koşut ilerlemektedir.

2.4 AŞK KAVRAMI

Tanpınar'ın aşk hayatı yapıtta sürekli işlenen bir konu olup Doğu-Batı yaşam tarzlarının farkları başlığı altında ele alındığında aydın bunalımının derinden incelenmesinde önemli rol oynamaktadır. Cumhuriyet'in ilanında kırk yıl sonrası ele alınsa da dönem halkının geleneksel İslam ve dini temelli yaşam tarzı dayanıklılığını korumuş ve dine uygun ilişkilerin kurulması gerektiğini düşünen kesim çoğunluk konumunda bulunmaktadır. Böyle bir sosyo-kültürel yapının baskın olduğu bu dönemde ise Tanpınar'ın son derece renkli aşk hayatı yapıtta dikkat çekmektedir. Bu noktada ise bulunduğu coğrafyanın kültürü ile düşünce dünyasının yaşadığı ayrım bunalımını körükleyen bir başka önemli sebep olarak yorumlanabilir. Tanpınar, aşkın ve özellikle genç kadınların ona ilham verdiğinden, hatta onu sıkıntılarından

kurtardığından açıkça bahsetmektedir. *“Ah bir kadına âşık olabilsem. On beş sene evvelini bulabilsem, bir aylık sensation bende her şeyi kurtarır.”* (258) diyen Tanpınar, hayatı boyunca aşk ile beslenmiş bir adam olduğunu vurgular. Aşktan yoksun kalmak, onun hayatında önemli bir boşluk teşkil etmektedir. Bu sebeple eski aşklarını yad etmektedir. Fakat bunun çevresinde nasıl görüneceğinden de korkmaktadır. *“Nur’un resmi çok güzel. Tekrar asacağım. Ama ilk karısına aşığım zannederler diye korkuyorum. Budalalık deryası bir hayatım var.”* (258) Tanpınar aşka aşıktır. İhtiyacı olan tek şey bir şekilde aşık hissetmektir. Bunun ise Osmanlı dönemi edebiyatından divan şairlerinin hissettikleri ile benzediği söylenebilir. Tanpınar, Doğu edebiyatının beslendiği konulardan beslenmektedir. Aşka aşık olunması, aşık olunan kişiden daha önemlidir. Bu açıdan Batı kültürüne ilişkin fiziksel bir aşkın hasretini duyarken, Doğu’ya ilişkin edebi bir aşka da hasrettir. Tanpınar, bulunduğu coğrafyanın kültürüne ait olmak ile Batı kültürüne kendini vermek arasında sıkışıp kalmış noktadadır.

2.5 AYDIN BUNALIMIN YANSITILMASINDA ANLATICININ İŞLEVİ:

YAPITTA ÇOK BOYUTLU ZAMAN

Yapıtta bunalımının yansıtılmasında anlatıcı ile verilen çok boyutlu zaman algısı önemli işleve sahiptir. Yapıtın modern özü bu noktada kendini göstermektedir. Yapıtta süre-dizimsel zaman yapısı kırılmış, kesitler okuyucuya sıçramalar şeklinde verilmiştir. Romanda anlatılanların kronolojik sırada olduğu da yoruma açıktır. Bu şekilde, yansımalarının Ahmet Hamdi Tanpınar’ın özellikle “Huzur” adlı yapıtında da görüldüğü Henri Bergson zaman anlayışına atıfta bulunmaktadır. Bergson, zamanı heterojen, homojen gibi kavramlara açıklar, evrendeki her şeyin zaman kavramı ile açıklanmaya uygun olduğunu ileri sürer. Bunlara, şuur, zekâ, metafizik gibi kavramlar da dahildir. Ona göre “homojen zaman eşit aralıklarla bölünerek ölçülebilir, sayılabilir

niteliktedir. Heterojen zaman ise insanın içsel yaşantısında, bilince özgü olan zaman, yani süredir” (Öztürk 2007, 43) Yapıtta homojen ve heterojen zaman kavramlarına rastlamaktadır. Böylece sayıyla ölçülemeyen, uzay terimleriyle açıklanamayan, tanımlanamayan bir zaman anlayışı gelişmiştir. Zaman olayların sırasına göre değil, bilinç akışına bağlı olarak akar, Bu, hem aydının karmaşık ve sürekli değişen duygu/düşünce dünyasının daha doğru ve gerçekçi aktarılmasında hem de Batı’ya özgü bu tarzın Türk edebiyatındaki ilk örneğinin Tanpınar’da görüldüğünü vurgulamada anlam taşır ve önemlidir.

Tanpınar’ın hayat hikayesinin kullanılmasında ters bir sıra işlenmiştir. Yapıtın ilk bölümlerinde; anlatıcı ayın üzerinde Tanpınar’ın yazılarını ilk görmeye başladığında, Tanpınar’ın kariyerinin sonlarına doğru bahsettiği “Sükut Suikastı”ndan söz eder. Bu kavramla Tanpınar, yapıtlarına gelen kötü yorumlardan değil, yapıtlarına gelen yorumların yoksunluğundan ve yokluğundan yakınmaktadır. Buna bağlı fakirliğinden ve yaşlılığından da yakındığı günlük kesitlerine yer verilmiştir. Günlük kesitleri bir nevi bilinç akışı olarak değerlendirilebilir. “*Bir haftadır ki orospu, borçlu ve perişanım*” (84) İlerleyen bölümlerde ise, Tanpınar’ın kariyerinin zirve noktalarından bahsedilmektedir. Adalet Cimcoz’un evinde düzenlediği partilere katılmasından ve politik kariyerinin baskın olarak öne çıktığı dönemler anlatıldıktan sonra yine geçmişe özlem duyduğu yaşlılık ve fakirlik dönemlerine atlanmaktadır. Bu iç içe geçmiş zaman örgüsünün kullanılması, okuyucunun Tanpınar’ın hikayesinin biten; sonu olan bir hikaye değil de döngüsel, bir örüntü içinde gelişen bir hikaye olduğunu düşünmeye itmektedir. Aynı zamanda Tanpınar’ın yaşadığı zirveler, içine düştüğü çukurlar bir arada verilerek bir tezat yaratılmıştır. Bu çukurları kapsayan önceki bölümlerde bahsi geçen unsurlar da bu tezatla vurgulanmaktadır. Fakat, yapıtın tamamında görülen, aydın bunalımının ve Tanpınar’ın hayatının genel olarak yansıtılmasında en hayati

noktalardan biri “Ne İçindeyim Zamanın” adlı şiirin okunduğu bölümdür. Bu şiir ile anlatıcı ve Tanpınar’ın duygu dünyaları arasındaki benzerliğin de temelleri atılmıştır. Bu şiir yabancılaşmaya ek olarak, 2.2.3. bölümde çok boyutlu zaman kapsamında da ele alınmıştır.

Yapıtta zaman örgüsünün en çok öne çıktığı nokta, anlatıcının başından geçen olayların yansıtılmasıdır. Olay örgüsünde sınırları son derece belirsiz bir gerçeklik ayırımına girilmektedir: rüya gerçekliği ve gerçek hayat. Bu iki gerçekliğin birbirine yedirilmesi çok boyutlu heterojen bir zaman anlayışının etkili kullanımında gözlenmektedir. Rüya gerçekliği-dış gerçeklik algılarının karıştığı kısımlarda kutupluluk ve bilinç akışı bu heterojen zaman akışının işlenmesinde kullanılmıştır. Anlatıcının başından geçen olayların yansıtılmasında ana başlıklar altında kısa kesitler verilmektedir: “Duşize Hanım”, “Selami İle Akşamüstü Konuşmaları”, “Ay”, “Oda”, “Zürih Pastanesi”, “Alay Emimi Sokağı”, “Muazzez Hanım”, “Telefon”, “Lebon Pastanesi” gibi bazı bölümler tekrar eden zaman dilimleri şeklinde sunulmaktadır. Bu bölümlerin bir kısmı-“Selami İle Akşamüstü Konuşmaları” gibi- gerçek fiziksel hayatta geçmektedir. Bu başlıkların altında zamanın kronolojik olarak düzenli şekilde akması ile bu gözlemlenebilir. “Zürih Pastanesi’ndeki masamızda karşılıklı oturuyorduk Selami ile.” (63) “Dalgın görünüyorsun bugün” (80, Selami İle Akşamüstü Konuşmaları) Fakat bazı bölümler – “Alay Emimi Sokağı” ve “Oda” gibi- hayal dünyasında geçmektedir. Bu hayal dünyasında anlatıcı Ahmet Hamdi ile konuşmakta, onun hayatına içeriden bakabilmektedir. “Saçma sapan şeyler aklımda uykuya dalmadan önce. Gölgenin nefesini yüzümde hissediyorum sanki. Ama birden dalıyorum... İstanbul’dayım. Hızla Narmanlı Yurduna doğru yürüyorum...Bakıyorum Tanpınar’ın odasında ışık yok.” (35, Oda) Bu bölümlerde, anlatıcı her şeyi hissedebilmekte, duyabilmekte,görebilmektedir.

Bu rüyalarda anlatıcı Tanpınar'ın dünyasını kurcalar, onun dünyasından insanlarla tanışır. Bu bölümlerde zamanın akışında belirli örüntüler yoktur. Heterojen bir akış vardır. Dakikalar ve saatler net değildir. Saatler erimeye başlar. Bazı bölümlerde ise gerçek hayatla rüya gerçekliğinin sınırları ayırt edilemez hale gelir. Okuyucu yine açıklanamaz bir zaman diliminin içine girer. Anlatıcının hangi gerçeklikte bulunduğu bilinmemektedir. Bu sebeple anlatıcının iki gerçekliğin arasında bir gri noktada olduğu söylenebilir: *“Sabaha karşı odama hızla girdim. Belki rüyamdan geliyordum...Yatakta yatan bedenimi gördüm. Öylesine savunmasız her şeyden bihaber uyuyordu ki, bir an korktum. Gerçeği gördüğüm. Bir başka ruh kolaylıkla bedenimin içine girebilirdi.”* (80)

Bu zaman belirsizliği aydın bunalımı kavramının işlenmesinde önemli rol oynamaktadır; çünkü Tanpınar'ın duygu ve düşünce dünyası okuyucuya, anlatıcının gerçek ile hayal arasındaki dolaştığı bu çizgide aktarılmaktadır:

“-Yani Ahmet Hamdi Tanpınar mısın sen?

-Şöyle böyle ben. Hafızada kalmış bir şekilde ben.

- Yerleştiniz mi hafızalara Hamdi Bey?

-Herkesin kafasında değişik yerleşmişimdir.” (253)

Anlatıcı ve Tanpınar arasındaki bu etkileşimler sonucunda, Tanpınar kendi kelimeleri ile gözlemlenebilmekte; asıl umursadığının, dünya görüşünün temelinde yer alan şeyin sanat ve kültür anlayışını geliştirmesi olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra, anlatıcının da yaşamakta olduğu benzer bir aydın bunalımı -fakat Tanpınar'ın tersine modern, daha çok geçmişe yönelik pişmanlıklarla yüklü bir aydın bunalımı- okuyucuya yansıtılmaktadır. Anlatıcı da Tanpınar gibi yalnızlığından, cevabını bulamadığı sorulardan ve sürekli dünyayı dışarıdan izlemek zorunda olduğundan şikayetçidir. Geç kalmışlık duygusunun beraberinde getirdiği bunalım da öne çıkar. Anlatıcı bunu

özellikle kendi geçmişinde zamanda bir yolculuğa çıktığında fark eder. “*O yıllarda yaptığım, hayatımla ilgili bazı hataları geri döndürmek istercesine debeleniyordum. Bunun imkansız olduğunu anladım...Hayat çoktan ilerlemiş, aradan uzun yıllar geçmiş, herkes her şey yok olmuştu. Hayat bir nehir gibi akıp gitmişti.*” (174) Bu çerçevede, anlatıcı ve Tanpınar’ın yaşadığı aydın bunalımları arasındaki koşutluğun gösterilmesinde de çok boyutlu zaman unsuru son derece önemlidir. Ayrıca, geçmişe yolculuk yaptığı zamanlarda da bu çok boyutlu zaman tekniğinin kullanılması ise duygu dünyası derinleştirilir. “*Alaboz gecenin içine daldım. Kendimden geçiriyor beni. Gençliğim mi acaba bu alaboz gece; gençliğim olmalı, öyle bir özgürlük, öyle bir ferahlık seziyorum içimde.*” (220) Bunun yapılmasına geriye dönüş anlatım tekniği etkin olarak kullanılmıştır. Nitekim anlatıcı sonunda kendi ile Tanpınar’ın dizelerini özdeşleştirir: “*Ne içindeyim zamanın/ Ne de büsbütün dışında.*” (297)

3. SONUÇ

Sonuç olarak yapıtta aydın bunalımı iç-dış çatışma, geç kalmışlık ve aşk kavramı zaman konuları çerçevesinde, Tanpınar ve anlatıcı figür üzerinden aydın bunalımının farklı dönemlerdeki özellikleri belirtilerek ele alınmıştır. Bu süreçte, Tanpınar’ın ve anlatıcı figürün iç dünyaları çok boyutlu zaman tekniği ile keşfedilmiştir ve aralarında güçlü bir bağ kurularak bu bunalım iki farklı bakış açısından incelenmiştir.

KAYNAKÇA

- Aslan, Cumhur (2011) “Türk Edebiyatında Aydın Sorunsalı: Oya Baydar’da Süreklilik, Kopuş ve Yeniden Kurgulama”
<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/255373>
- Eray, Nazlı “Aydaki Adam Tanpınar”, 1. Basım: Temmuz 2014 , Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş, İstanbul
- Öztürk, Kadriye (2007). “Henri Bergson’da Süre”, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- http://www.kusluktayazarlar.com/ekitap/Cumhuriyet_doneminde_roman.pdf
- <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>